

UN MODEL TEORETIC AL GENEZEI FEUDALISMULUI ÎN OPERA LUI H. H. STAHL

Feudalismul românesc constituie direcția cardinală a întregii opere a sociologului Henri H. Stahl. Într-un fel sau altul, această problemă e prezentă în aproape toate lucrările sale, de la *Nerej : un village d'une région archaïque* (3 volume, 1939), pînă la *Eseuri critice despre cultura populară românească* (1983). Valoarea științifică a contribuției sale este incontestabilă.

A înțelege, respectiv, a prezenta corect această contribuție înseamnă, după opinia mea, a-i evidenția cel puțin două laturi, care sînt fundamentale: una concret-explicativă, cealaltă filosofico-metodologică. În primul caz, este vorba de descrierea propriu-zisă a mecanismului de constituire a feudalismului în această parte a Europei, altfel spus, de înfățișare a originalității feudalismului românesc, întreprindere realizată pe baza faptelor și documentelor istorice, atîtea cîte sînt, adică foarte puține. În cel de-al doilea caz, este vorba de a teoretiza acest segment de istorie, de a-l proiecta într-o construcție conceptuală largă cognitiv-metodologică.

Prin felul în care înțelege rosturile sociologiei, academicianul Stahl nu face parte din generația sociologilor — manifestată mai cu seamă în perioada postbelică — ce fac din empirie obiectul principal, aproape exclusiv, al disciplinei lor, ci din acea generație care consideră că investigația sociologică autentică este imposibilă fără unealta logică, fără construcția teoretică integratoare. Mai ales cînd e vorba de domenii cum sînt tipurile de societate, privite în geneza, evoluția și disoluția lor. În această perspectivă, profesorul Stahl nu este un sociolog empirist, nici istoric, pur și simplu, dar nici filosof speculativ care oferă istoriei tipare explicative apriorice, deși în opera sa se intersectează toate aceste trei discipline: sociologia, istoria și filosofia istoriei. Ele formează (însă) o unitate armonioasă, fiecare sprijinindu-se pe celelalte și completîndu-se prin ele. (De altfel, pledoaria sa pentru interdisciplinaritate în cercetare — în primul rînd pentru simbioza dintre sociologie și istorie — este o constantă metodologică a întregii sale activități științifice). În această operă tridimensională empiricul și teoreticul se constituie într-o dialectică firească: empiricul susține conceptul, iar acesta „deschide” empiricul, punîndu-i în lumină semnificațiile istorice.

Din acest punct de vedere, analizîndu-i lucrările în fluxul lor cronologic — *Nerej : un village d'une région archaïque* (1939); *Les anciennes communautés villageoises roumaines ; asservissement et pénétration capitaliste* (1969); *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești* (3 volume, 1958, 1959, 1965); *Controverse de istorie socială românească* (1969); *Studii de sociologie istorică* (1972); *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare* (1980) — sîntem tentați să credem că dimensiunea teoretică s-a

accentuat continuu. Profesorul Stahl este un sociolog, firește, dar un sociolog dublat de un filosof al istoriei. Se pare că nu greșim afirmând că începuturile activității sale sînt dominate de sociolog, iar sfîrșitul acesteia de filosoful istoriei. Oricum, de cel ce teoretizează. Mai mult, credem că tocmai prin instrumentul său teoretico-metodologic el izbuteste să surprindă specificitatea feudalismului românesc, să demonstreze că acesta este altceva decît feudalismul occidental și prin aceasta să se distanțeze de toți istoricii și sociologii care s-au preocupat de aceeași problemă. Nu faptele ca atare îi asigură, deci, originalitatea, căci, în fond, datele faptice sînt aceleași pentru toți, ci interpretarea acestora. Și tocmai în aceasta rezidă valoarea contribuției sale.

Astfel, departe de a considera faimoasa schemă stalinistă a celor cinci orînduiri formulă sacră, filosoful istoriei Stahl, susținut de sociologul Stahl, îi spulberă aura transformînd-o într-un simplu enunț cu o valabilitate relativă, riguros circumscrisă. Arătînd că într-o asemenea viziune evoluționist-plată și fatalistă fiecare fază nu se poate naște decît din cea anterioară și că, la rîndul ei, nu poate da naștere decît fazei imediat următoare, Stahl conchide: „Asemenea scheme simple (uneori chiar simpliste) ne pot da impresia că ele cuprind întreaga realitate, astfel că de aci înainte nu vom mai avea nimic altceva de făcut decît să analizăm și să dezvoltăm logic cele cuprinse în tipologia fazată, sîlind faptele să intre în acest pat al lui Procust, negînd existența acelor care nu au fost cuprinse în schemă”¹. Subliniind caracterul inepeizabil al puterii creatoare a istoriei și, pe această bază, necesitatea studierii permanente a formelor de manifestare a realității sociale, profesorul Stahl notează cu fermitate: „cine trebuie să cedeze pasul e schema logică, nicidecum realitatea, pe motiv că nu e cuprinsă în schemă”².

H. H. Stahl își construiește teoria despre feudalismul românesc pornind tocmai de la această primordialitate a realității în raport cu schema logică. Practic, el compară realitățile sociale occidentale, în special cele franceze, unde feudalismul a cunoscut forma sa clasică, cu cele românești, trăgînd pe această bază, concluzia că feudalismul românesc nu se poate identifica cu cel apusean. În această direcție, el respinge teoriile — de inspirație juridică — ale acelor istorici care făceau din feudalismul apusean de tip francez singurul feudalism posibil și care, drept urmare, împingeau realitatea românească în acest tipar imuabil tocmai pentru a se putea vorbi și de existența feudalismului românesc. Numai că în felul acesta spațiul nostru sociologic concret înceta să mai fie realitate românească propriu-zisă, devenind o abstracție.

După părerea sa, cei ce au studiat, în trecut, problema feudalismului nostru au săvîrșit, metodologic, o dublă eroare: a. au identificat orînduirea feudală, ca sistem social global, cu modul de organizare juridică, internă a unei singure clase, și anume a clasei feudalilor (sistemul vasalității); și b. au identificat modul de organizare a oricărei clase feudale, indiferent de loc și timp, cu modul de organizare a clasei feudalilor francezi. În această optică, „clasa noastră boierească trebuie să fie organizată ierarhic, aidoma cum era cea franceză. În consecință, trebuia să

¹ H. H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 49.

² *Idem*, p. 50.

existe la noi în țară și «fărîmițarea feudală» în formele ei apusene”³. Or, realitatea noastră era cu totul alta, fapt demonstrat riguros de sociologul român.

Dacă în apusul Europei izvoarele feudalismului le constituie societatea sclavagistă galo-romană în descompunere, pe de-o parte, și societatea barbarilor germani cuceritori, aflată în faza destrămării comunei primitive, pe de altă parte, geneza feudalismului românesc presupune, ca izvor fundamental, existența formațiunilor gentilice. „În țările noastre — notează profesorul Stahl — fundalul social al istoriei este constituit din existența în masă a unor sate devălmașe, care, încetul cu încetul și relativ foarte târziu, cad în aservire feudală”⁴.

Așadar, nu este vorba de faptul că țările române n-ar fi cunoscut feudalismul — opinie care, deși slab susținută, a existat totuși — ci că nu au cunoscut feudalismul „în forma celui apusean francez”. Ceea ce înseamnă că, dincolo de anumite specificități există și câteva determinații comune, care întemeiază însuși conceptul de feudalism, și anume, cum precizează Stahl însuși, „o clasă nobiliară exploatînd prin dijmă și clacă, o clasă de țărani direct muncitori ai pămîntului”. În ceea ce privește specificitatea, Stahl subliniază cu insistență: „Feudalismul apusean s-a născut prin cucerire și dualism de rase, dintr-o anterioară orînduire sclavagistă în descompunere, pe cînd feudalismul nostru s-a născut fără cucerire și dualism de rase, din anterioare formațiuni gentilice în descompunere. Clasa noastră boierească nu a luat în stăpînire pămîntul țării prin cucerire și substituire în locul unor mai vechi stăpîni de latifundii sclavagiste. Clasa noastră boierească este născută dintr-o mai veche aristocrație gentilică, exploatatoare a unor sate devălmașe; iar domnia noastră, organ central al acestei clase, se află simultan și continuatoare a unor sisteme fiscale moștenite de la formațiunile nomade abia izgonite prin război de reconquistă. În aceste condiții sociale țăraniile aveau satele lor încă din vremurile prestatale, iar boierii stăpîneau pe sătenii satelor devălmașe pe alt temei decît cel al «feudelor» hărăzite de puterea centrală regală. Legătura dintre domnie și clasa boierească nu putea fi deci aceea rezultînd din acordarea de beneficii”⁵, adică în sistemul vasalității, ca în occident.

Pornind tocmai de la aceste condiții specifice, profesorul Stahl formulează, într-o lucrare apărută în 1980 — *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare* — ipoteza existenței și în România a unei orînduiri sociale distincte, care nu este nici sclavagism nici societate primitivă, și pe baza căreia ar fi apărut feudalismul nostru: orînduirea tributată. Evident, această ipoteză demonstrează același spirit de originalitate a concepției sale sociologice cu privire la feudalismul românesc și, în același timp, la pasionanta problemă filosofică a periodizării istoriei. Stahl notează: „Întreaga problemă a timpului cînd, scăpînd de sub dominația popoarelor migratoare, s-au întemeiat cele dintîi formațiuni statale autohtone (...), ne poate da temeiuri pentru o analiză socială, care

³ H. H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 81.

⁴ H. H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, București, Edit. Științifică, 1972, p. 195.

⁵ H. H. Stahl, *Controverse de istorie românească*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 185.

nu ar fi deloc de mirare să ne ducă la concluzia că în adevăr a existat la noi o orînduire tributală care, pe căi care sînt altele decît cele ale Occidentului, au dus apoi la feudalism, el însuși sui-generis”⁶.

Profesorul Stahl duce însă analiza dialecticii generalului și particularului încă mai departe: feudalismul nostru nu numai că diferă de cel apusean, ci există el însuși în ipostaze diferite, corespunzătoare celor trei mari regiuni — Transilvania, Țara Românească, Moldova. Procesele de feudalizare, afirmă autorul, sînt „procesele sociale destul de deosebite de la o regiune la alta pentru ca să fie legitim a se vorbi de *trei forme ale feudalismului românesc*, deși esența lor este aceeași, fiecare variantă fiind interesantă prin ea însăși și care, studiate comparativ, pot arunca o lumină mai vie asupra istoriei noastre sociale”⁷.

În *Transilvania*, întîlnim un dublu feudalism: cel dezvoltat din voievodatele românești și cel introdus de cuceritorii maghiari care se va suprapune peste tot celui autohton. Baza socială a acestui feudalism de formă transilvăneană o constituie în primul rînd masa satelor românești, de plugari și păstori, dar și satele și orașele populațiilor suprapuse prin colonizare, secuiești, maghiare și săsești care cunosc și ele obștea teritorializată. Este vorba, cum se exprimă autorul, de un feudalism de import.

În *Țara Românească*, procesul de feudalizare a presupus transformarea a ceea ce diploma Ioaniților din 1247, numea „mai marii pămîntului”, în clasă boierească, ce ia în stăpînire obștile teritorializate. Există totuși și regiuni întregi în care clasa feudală locală nu a reușit să aservească satele, acestea rămînd libere, deci fără stăpîn boier, de-a lungul întregii noastre istorii, fapt neîntîlnit în Transilvania. Feudalismul muntean este deci un feudalism de creștere internă.

În *Moldova*, condițiile sînt cu totul altele, stăpînirea tătară lăsînd urme mult mai adînci decît în Țara Românească. Recucerirea Moldovei a fost făcută nu de către forțe locale, ca în Țara Românească, și nici de forțe aparținînd unui alt sistem decît cel băștinaș, ca în Transilvania, ci de armatele maramureșene, angajate în ofensiva maghiară spre est, dar ajunse apoi autonome și „rebele” față de statul maghiar. Clasa boierească moldovenească este deci în mare parte venită din afara Moldovei, dintr-un voievodat maramureșean, luînd în stăpînire, în condiții de confederare, și nu de cucerire propriu-zisă, o țară aflată pe o treaptă de dezvoltare socială relativ înapoiată, în raport cu Țara Românească și Transilvania, din cauza acțiunii devastatoare a tătarilor. Feudalismul moldovean este așadar un feudalism de cucerire prin „descălecere”.

În concluzie, opera profesorului H. H. Stahl reprezintă o contribuție substanțială la înțelegerea științifică a unui moment extrem de delicat — dată fiind puțînatatea datelor — din istoria țării noastre: constituirea feudalismului în România și natura acestei formațiuni sociale. Nimeni, de-acum înainte, nu va mai putea aborda această problemă fără să nu țină seama de opera profesorului Stahl.

DIONISIE PETCU

⁶ H. H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 59.

⁷ H. H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 269.